

YUNAN SİKKELERİ

Klasik dönemde (M.Ö. 490–330) sikke basan şehir sayısının arttığı görülmektedir. Bu dönemde sikke sanatkârları sikke yüzeyine tamamen hâkim olmuştur. Helenistik dönemde (M.Ö. 330-30) ise hem sikke basan kentlerin sayısı artmış, hem de tipler çoğalmıştır. Bu dönemde kral portreleri ön plana çıkmıştır.

ROMA SİKKELERİ

Roma İmparatorluğu'nun ilk sikkeleri kuruluşundan 450 yıl sonra basılmıştır. Roma'nın esas gümüş sikkesi M.Ö. 3. yüzyılın son çeyreğinde kullanılmaya başlanmıştır.

Sikkenin Arka yüzünde görülen S C harfleri, Senato Kararı (buyruk) anlamına gelen Senatus Consulto'nun ilk harfleriydi.

BİZANS SİKKELERİ

Bizans sikkelerinin başlangıcı için, nümismatik alanında tartışmasız olarak 491 yılında imparator olan Anastasius'un sikke reformu baz alınmaktadır. Bu reform ile artık iyice bozulmuş Geç Roma nummileri piyasadan kaldırılmış, yerlerine iri ebatlarda ve üzerlerinde birimleri belirtilmiş sikkeler basılmaya başlanmıştır. İmparator Anastasius'un 498'de yaptığı sikke reformu ile bakır sikke birimlerinde köklü değişiklik yapılmıştır. Sikke birimleri, nummus değerlerini belirten harfler kullanılmaya başlanmıştır. Sonuçta Bizans sikkeleri, I. Anastasius'dan (491-518) Konstantinopolis'in 1453'teki fethi sırasında tahtta olan XI. Konstantinos'a (1448-1453) kadar olan dönemi kapsamaktadır. Ayrıca 1204'teki Latin istilasından sonra kurulan Nikaia, Epiros, Thessalonika İmparatorlukları ile Trabzon İmparatorluğu sikkeleri de Bizans sikkeleri kapsamında ele alınmaktadır.

Bizans sikkeleri yaklaşık 30 kadar darphanede basılmıştır. Bunlar arasında Antiochia (AN, ANTIX), Cartaca (KAR, CAR), Constantinopolis (CON, CONAIS), Cyzicus (KYZ) ve Nikomedia (NIK, NIKAI)'yı sayabiliriz. 11. yüzyıldan sonra Bizans Devleti zayıflamaya başlayınca sikkeler de bozulmaya başlamış, 1204 yılında Latinler'in Bizans'ı işgal etmeleri ile yaklaşık 50 yıl sikke basılmamış ve imparatorluğun Türkler tarafından zapt edildiği 1453 yılına kadar ise gittikçe bozulan, anlaşılabilir tipler olarak darp edilmeye devam edilmiştir. İslam öncesi döneminde Araplar, Bizans ve İran'ın sikkelerini kullanıyorlardı.

Anastasius'un sikke reformu, sikkeler üzerinde 498 ve 512 yıllarında olmak üzere iki ana dönemde izlenmektedir. Birinci dönem sikkelerinin arka yüzünde sikkelerin değerlerini gösteren şu işaretler bulunur: yaklaşık 9 gr "M" (40 nummi), yaklaşık 4.5 gr "K" (20 nummi) ve yaklaşık 2.25 gr. "I" (10 nummi). İkinci dönem sikkelerinde ise, bu ağırlıklar yaklaşık iki katına çıkarılmış ve ilave olarak yaklaşık 2.25 gr. ağırlığında "E" (5 nummi) eklenmiştir. Anastasius reformunun kökeni imparatorluğun kendisine, Vandal ve Ostrogoth sikkelerine dayanmaktadır. Roma Senatosunun 480'li yılların sonlarında tedavüle sürdüğü sikkelerin arka yüzünde, betimlerin yanı sıra XL (40 nummi) değer işareti yer almaktaydı. Ayrıca bu seri 20 nummilik sikkeleri de içeriyordu. 5. yüzyılda Kartaca'da tedavüle sürülen geniş bakır sikkeler üzerinde, LXXXIII ya da XLII değer işaretleri yer almaktaydı. Bu değerler, yeni bakır sikkelerin 250 nummilik yarım siliquaların üçte ve altı da biri olduğunu göstermektedir. Vandal sikkelerinin arka yüzünde ise, çelenk içerisinde NXLII, NXXI ya da NXII değer işaretlerinden birini kullanmışlardır.

Anastasius'un 498 yılında gerçekleştirmiş olduğu para reformu esas olarak bakır sikkelerde kendini göstermiştir. Yaklaşık 350 yıl süren bu değişiklikte, önceki ufak bakır sikke "nummus"un yerine tedavüle çıkarılan sikkelerde en büyük birimin adı "follis" idi. 40 nummia değerindeki bu bakır sikkenin ön yüzünde imparator büstü ve arka yüzünde, değerini gösteren büyük bir "M" harfi vardı. Daha küçük birimler de yine sikkenin arka yüzüne yerleştirilen harflerle gösteriliyordu. Dolayısıyla yarım follis (K) follis'in yarısı, decanummium (I) follis'in çeyreği, pentanummium da (E) follis'in sekizde biri değerindeydi.

Geç imparatorluk döneminde bozulan para sisteminin düzeltilmeye çalışıldığı görülmektedir. Tamamıyla bakır olan sikkeler tedavülden kaldırılarak "Follis" adını taşıyan yeni bir bakır sikke bastırılmıştır. Bu dönemde sadece devlet sikkeleri basılmıştır. Bizans sikkelerinin en parlak dönemi imparator Anastasius ile başlar ve 1000 yıllarına kadar devam eder. Bizanslılar altın, elektron, gümüş ve bakır sikkeler basmışlardır. Sikke ön yüzlerinde Hz. İsa'nın görülmesi Justinianus II. (684-695 ve 705-711) döneminde olur. İkonaklazma döneminde (726-842) İsa'nın tasviri kalkar ve tekrar imparator büst ve portreleri konur. Sikkelerin arka yüzlerinde yer alan yazı önceleri Latince'dir. M.S. 7. yüzyıldan itibaren Grek alfabesi de kullanılmaya başlamıştır.

Bizans altın sikke birimi yaklaşık 4,40 gr. ağırlığındaki "solidus"tur. 3. yüzyıldaki ekonomik bunalımın ardından I. Constantinus (306-337) döneminde tedavüle giren solidus, yaklaşık 4,40 ağırlığında ve o dönemde tedavüle olan bütün altın paralardan daha ağırdı. Tedavüle sürülen yeni follislerin solidus karşısındaki kesin değerinin ne olduğu tam olarak belli değildir. Ancak Batı Roma imparatoru Valentinianus'un (425-55) 445 yılına tarihlenen bir kanunundan, solidus'un 7.000 nummiye eşit olduğunu ve sarraflardan 7200 nummi karşılığında satın alındığı bilinmektedir.

Bizans'ın önemli maden yatakları 7. yüzyıldaki Arap akınları ile kaybedilmiş olduğundan, sikke darlığı için gerekli olan madenlerin elde edildiği yataklar hakkında özellikle 10-13. yüzyıl için oldukça az bilgi vardır. Bununla birlikte Anadolu'da dönemin önemli maden yatakları arasında Suspiritis (İspir) ve Artvin'de altın; Paipert (Bayburt), Argyropolis (Gümüşhane), Ardasa (Torul) ve Loulon'da (Ulukışla) gümüş; Kastomon (Kastamonu), Amisos (Samsun), Mourgoule (Murgul), Toros dağları ve Sinop civarlarında bakır madenleri sayılabilir. Görüldüğü üzere Bizans topraklarında bulunan madenler, özellikle altın ve gümüş, Bizans'ın maden açısından tamamen dışarıya bağlı olmasını engelliyordu. Ancak yine de maden ihtiyacının bir kısmını ithal yolu ile de karşılıyordu.

6. yüzyıl solidusları 2 cm çapındadır. Ön yüzlerinde 1/3 ya da tam frontal imparator büstü yer alır. İmparatorlar genellikle askeri giysilidir. Arka yüzde Viktoria ya da bir haç tutan baş melek tasviri yer alır. Ancak II Iustinus (565-578) döneminde Konstantinopolis'in oturan figürü tercih edilmiştir. II Tiberius (578-572) döneminde ise, arka yüzde basamak üzerinde bir haç tasviri yer alır. Solidus'un arka yüzünde, kesimde yer alan işaretinin sonunda OB (obryzum) altın ayarının yüksek olduğunu, saflığı göstermektedir. "OB", aynı zamanda Eski Yunan sayı sistemine göre 72 anlamına gelmektedir. Solidus'un yarısı "semissis" ve üçte biri de "tremissis"dir.

7. Yüzyılda altın solidusların ikonografisinde büyük değişiklikler göze çarpar. Focas (602-610) döneminde portre geleneği, Heraclius (610-641) ve sonrasında imparator ve onun yerine

gececek kişinin bir arada tasvir edildiği görülür. Arka yüzde tasvir edilen haç ise daha çok sikkenin birimini vurgulamaktadır. Solidus'da basamak üzerinde haç, semissis'de globus üzerinde haç ve tremissis'de basit bir haç yer alıyordu. II. Iustinianus ile birlikte İsa büstü görülmeye başlamıştır.

Nomisma'nın ayarı ve kalitesi IV. Mikhael (1034-1040) ile birlikte bozulmaya başlamıştır. 1071'deki Malazgirt yenilgisinden sonra ve I. Aleksios (1081-1118) döneminde nomismanın içindeki altın miktarı neredeyse %75 oranında azalmıştır. 1092 yılında I. Aleksios para reformu yapmak zorunda kalmıştır. Yeni düzenlemede Nomisma'nın yerine "hyperpyron" adıyla yeni bir altın sikke tedavüle sokulmuştur. Nomisma'dan farklı olarak, hyperpyron'un bir yüzü çukur, bir yüzü bombeliydi (içbükey-dışbükey). Bu sikkeler nümismatik literatüründe "skyphate" (çukur) olarak adlandırılır. Bunun yanında ilk çukur sikke daha önce, IX. Konstantinos (1042-55) döneminde çukur histamenon olarak basılmıştı. Latinlerin Konstantinopolis'i istilası (1204-1261) sırasında sürgündeki Nikaia imparatorluğunda, III. Ioannes (1222-1254) döneminde, hyperpyron'un içindeki altın ayarı 16-18 karat'a düşürülmüştür.

Bizans gümüş sikkeleri, altın ve bakır sikkelere göre daha az basılmıştır. Seyrek olarak ticari amaç ve tören sikkeleri olarak gümüş karşımıza çıkar. Özellikle İtalya'da Iustinianus ve II. Iustinus dönemlerinde bu durum tersine döner. Doğu'da 615 yılından 680 yılına kadar çok sayıda ağır gümüş sikke basılmıştır. Batı'da ise sadece hafif gümüş sikke vardır. Heraclius'dan sonra oldukça ekonomik işlevli küçük birimlerde, üzerinde sembol olmayan gümüş sikke basılmıştır. İmparator Heraclius 615 yılında gümüş sikkeyi yeniden canlandırmıştır. Bu yeni gümüş sikkeler "hexagram" olarak bilinir. 14. yüzyılın üçüncü çeyreği içinde, V. Ioannes'in (1341-1391) iktidarı döneminde altın sikkenin yerini, hyperpyron adını taşıyan gümüş sikke almıştır. Gümüş hyperpyron, aynı adı taşıyan önceki altın hyperpyron'un yarısı değerindeydi. Bu sikke "stavraton" olarak da bilinmektedir.

TIPLER

İmparator Tipleri: 6. yüzyılda Bizans sikkelerinin ön yüzünde doğal olarak imparatorun cepheden ya da profilden büstü ya da ayakta figürü yer alırdı. İmparator ortağı ile betimlenmek istendiğinde genellikle oturur durumda tasvir edilmiştir. 7. yüzyılda sonlarında artık profil büst yerine cepheden büst kullanımı yaygın olmuştur. Roma imparatorluğu ve Erken Bizans dönemi sikkelerinin ön yüzlerinde imparator, arka yüzde ise ikincil bir tip tasvir edilmiştir. Bu gelenek II. Iustinianus dönemine kadar sürmüştür. II. Iustinianus ise sikke ön yüzüne İsa'nın tasvirini arka yüze ise kendi tasvirini yerleştirmiştir. Daha sonrada ne zaman sikke üzerinde bir dini figür kullanılmak istense (İsa, aziz v.b.) bu uygulama devam etmiştir. Buna rağmen dinsel bir imaj olmasına karşılık "haç" motifi ikincil bir tip olarak sikkenin arka yüzünde kullanılmıştır.

İki ortak imparator sikke üzerinde betimlendiğinde, yaşça büyük olanı sakallı olması ile ayırt edilir. Genç olan sakalsızdır. Sikke üzerinde üç figürün yer aldığı örneklerde, en büyük olanı, yani asıl imparator ortada yer alır. İkinci önemli figür ortadakinin sağ tarafında, üçüncüsü de sol tarafında yer alır. İki ortak imparator bir dini figür ile betimlendiğinde, dini figür genellikle ortada yer alır. Bir imparator ve ilahi bir kişinin cepheden tasvirleri hareketsizdir. Ancak İsa ya da bir aziz imparatoru taçlandırırken betimlendiğinde hareketli bir ilişki söz konusudur. İsa ya da aziz sikkeye bakanın sağında yer alır. Bu durum İsa ya da azizin taçı sağ elinde tutmasına olanak verir. Bu düzenleme Aziz Aleksandros'un imparator Aleksandros'u, İsa'nın I. Romanos'u

ve Meryem'in Ioannes Tzimiskes'i, III. Romanos'u, VI. Mikhael'i ve X. Konstantinos'u taçlandığı betimlemelerde görülür.

İmparator Kostümleri: İmparatorlar sikke üzerindeki tasvirlerinde genellikle loros giyimlidir. Loros, kiliselerdeki mozaik dekorasyonlarında yer alan imparatorluk kostümüdür. İki imparatorun arasında uzun haç gibi bir obje varsa, büyük olanın eli genellikle küçük olanın üzerinde yer alır. Sikkeler üzerinde askeri kostüm olarak Paludamentum, Zırh ve Sagion tasvir edilmiştir. Paludamentum; düz uzun ve mor askeri pelerindir. Genellikle zırhın üzerine giyilir ve sağ omuzda bir fibula ile tutturulur. Yaklaşık ayak bileklerine kadar sarkar. Sagion ise, bir fibula ile boyun hizasında tutturulan ve omuzların arkasından atılıp sırtı örten paludamentum'un küçüğü bir pelerindir. Zırhlı ve Paludamentumlu profil büstlerde imparatorun başında diadem yer alır. Ancak Zırhlı ve cepheden büst örneklerinde imparatorun başında genellikle sade ya da tüy sorguçu miğfer ve bunun yanında bir diadem ile çevrelenmiş miğfer de görülebilir.

Geleneksel sivil kostüm khlamys'dir. Khlamys sağ omuzda fibula ile tutturulan ve sağ omuzu açık bırakan uzun pelerindir. Kısa olanları antik dönemde askerler, avcılar ve biniciler tarafından giyilirdi. 6. yüzyılda khlamys askeri karakterini kaybetmiş ve başlıca saray giysisine dönüşmüştür. Khlamys bir "tablion" ile askeri pelerinden ayrılır. Tablionun bordürü inci dizilidir ve ortasında yine yaprak ve inci ile oluşturulmuş bezeme yer almaktadır. Romalıların da kullandığı süslü bir pelerin olan loros, Bizans döneminde konsul kıyafeti olarak kullanılmıştır. Loros deriden yapılan, ağır, uzun ve dar dikdörtgen, yaklaşık 5 m. uzunluğunda bir atkıdır. Hem imparator hem de imparatoriçe tarafından giyilen loros'un gelişimi Roma imparatorluğu döneminde konsullerin giydiği "toga" ya da "trabea"ya dayanmaktadır. Loros vücudun üst kısmında "X" biçiminde düzenlenmektedir.

Bu konsul kıyafetinin İsa'nın kefenini ve dirilişini sembolize ettiği düşünülmektedir. Böylelikle Loros, pahalı malzemesi ve rengi ile imparatorun zenginliğini; dinsel sembolizmi ile de imparatorun dünyadaki dinsel rolünü, yani Tanrının yeryüzündeki savunucusu olduğunu sembolize etmektedir. Sikkeler üzerindeki imparator betimlemelerinde loros kullanımı 11. yüzyılda da devam etmiştir. Sikkeler üzerinde kolay betimlenen bu lorosun ayırıcı özelliği göğüsten giyilmesi ve göğüs önünde çapraz yerine dikey ve yatay bezeme yer almasıdır.

İmparatorluk İşaretleri (Nişanları): Diadem basit olarak üzeri inci dizili dar bir banttır ve başın arkasından bağlanır. Taç ise tek parça olarak başın üzerine yerleştirilir. Eğer sikke üzerindeki büst profilden tasvir edilmiş ise kullanılan aksesuarın taç ya da diadem olduğu anlaşılabilir. Ancak büst cepheden verilmiş ise aralarındaki ayrımı yapmak güçtür. Diğer bir taç tipi "tufa"dır. Tufalarda, tacın tepesinde tavus kuşu tüyüne benzeyen yelpaze biçimli bezeme bulunmaktadır. Erken yüzyıllardan itibaren imparator ve imparatoriçe taçları arasındaki ayrım oldukça belirgindir. İmparatoriçe betimlemelerinde omuzlara kadar sarkan pendilialı taç tasvirleri görülür.

Globus (küre) bir imparator alameti olarak Roma imparatorları döneminde ortaya çıkmış, Geç Roma döneminde yaygınca kullanılmıştır. Globus yer küre yuvarlağını sembolize eder. Dolayısıyla imparator tarafından elinde tutulması, imparatorun dünyanın hakimi olduğunu vurgular. Haçlı globus 6. yüzyıl sikkelerinde imparator tiplerinde en yaygın kullanılan unsurdur. I. Iustinus soliduslarının arka yüzünde bulunan melek elinde uzun bir haç ve diğer elinde haçlı globus ile tasvir edilmiştir. Haçlı globus ilk kez I. Iustinianus ile imparator elinde görülmeye

başlar. Daha sonra haçlı globus, imparator alameti olarak sürekli kullanılmaya devam etmiştir. Ancak sikke üzerinde, ortak imparatorlar toplu olarak betimlenmeye başladığında, yaşça küçük imparatorlar haçlı globus, büyük olanlar ise mızrak ya da asa ile betimlenmiştir.

Mappa konsul otoritesinin bir sembolüdür. Beyaz bir mendil olan mappayı konsul, arenada yere atarak oyunların başlamasına işaret eder. Konsul diptikonlarında genellikle konsul sağ elinde mappa, sol elinde ise asa tutar. Mor ipekten silindirik bir kese olan akakia'nın içinde ölümü simgeleyen bir toz bulunur. İmparatorlar törenlerde bunu sağ ellerinde taşırlar ve sol ellerinde de globus ya da asa gibi başka objeler bulunurdu. Geç Bizans dönemi yazarlarından Thessalonika'lı Symeon, akakianın geçici imparator gücünü ve alçakgönüllülük ile ölümü simgelediğini belirtmektedir. Skepter (Hükümdarlık Asa'sı) Roma konsullerinin otorite ve güçlerinin sembolüdür. İmparatorlar tarafından konsullerin diğer alametleri gibi kullanımı benimsenmiştir. Konsul diptikonlarında genellikle konsul asalarının tepesinde bir kartal bulunmaktadır. 7.yy.dan itibaren tepesinde haç bulunan asalar da kullanılmaya başlanır.

Labarum üzerine kristogram işlenmiş askeri sancaktır. Rivayete göre imparatora tanrı göklerde "Hog Signo Eris" (bu sembole kazanacaksın) yazısı yazarak bir kristogram göstermiştir. Bu sembol Milvia köprüsü savaşında Konstantinus askerleri tarafından kalkanlarına boyanır ve lejyon sancağına işlenir. Bu tarihten sonra da, lejyon sancaklarında pagan tanrı sembolleri yavaş yavaş ortadan kalkarak kristogram kullanılmıştır. Sikke üzerinde sadece bir imparator büstü ile betimlendiğinde labarum imparator tarafından dikey tutulur ve imparator eli sancağın altındadır. Labarum 11. yüzyıl sikkelerinde ayakta betimlenen imparatorlarının da değişmez objesidir.

Dini ve Çeşitli Tipler: Daha erken sikkelerde yoğun bir şekilde kullanılan Tanrı ve Tanrıça tasvirleri, bir Hıristiyan devleti olan Bizans İmparatorluğunun sikkelerinde yoktur. Ancak, pagan geleneğinde kültürel amaçlı olmaktan çok, politik amaçlarla sıkça kullanılan kanatlı Viktoria (zafer) tiplemesinin kullanımı Anastasius'un sikkelerinde devam eder. Viktoria figürü aslında değişmeden II. Iustinianus sikkelerinde ara sıra görüldüğü de artık, bu figür Melek tasviri olarak algılanmaktadır. Viktoria, sikkeler üzerinde genellikle ayakta, bazen otururken ya da koşarken ve yürürken betimlenmiştir. Ender olarak da yüz yüze bakan iki Viktoria betimlemesine rastlanmaktadır. Ayakta tasvir edilen Viktoria tunik, pallium ya da khiton giyimlidir ve elinde asa taşır. Oturan Viktoria genellikle çıplak betimlenir. Bir kalkan ya da ganimet anıtı üzerine "XXXX" yazar durumda betimlenir. Koşan ya da yürüyen Viktoria'nın elinde çelenk, haçlı globus ya da palmye yer alır.

Melek figürü ilk olarak I. Iustinus dönemi soliduslarında görülmektedir. Bu soliduslarda profilden tasvir edilen Viktoria'nın yerini cepheden tasvir edilen melek figürü almıştır. Bizans sikkelerinde melek figürleri ayakta tam boy olarak görülmektedir. Genellikle pallium ve tunik giyer. Sağ elinde uzun bir asa ya da haç tutar. Asanın tepesinde ise kristogram yer alır. Sol elinde globus ya da haçlı globus bulunur. Konstantinopolis betimlemesi de pagan tasvir sanatından kalan bir mirastır. Şehrin kendisini sembolize eden Konstantinopolis, sikkeler üzerinde başında miğfer, tunik ve manto giymektedir. Bir elinde kalkan ve mızrak tutarak ve başındaki miğferle askeri yönü vurgulandığı gibi, diğer elinde tuttuğu haç ile dinsel önderliği, globus ile de dünya hakimiyetinin sembolüdür. Bu figür sadece I. Anastasius ve II. Iustinianus dönemi sikkelerinde görülür.

Khristogram İsa'yı temsil eden bir monogramdır. İlk olarak Geç Roma sikkelerinde Magnentius (İ.S. 350-353) döneminde ortaya çıkmıştır. Bizans sikkelerinde ise, I. Anastasius'dan itibaren kullanılmıştır. Bizans sikkelerinde resmedilen dinsel unsurların başında haç gelmektedir. İsa'nın çarmıha gerilişini sembolize eden haç I. Theodosius (İ.S.379-395) döneminde imparatorluk seremonilerinde önemli bir yer alır. İsa'nın ölümüne karşı zaferinin sembolü olan haç, imparatorlar için düşmanlara karşı kazanılan zaferin sembolüdür. Geç Roma sikkeleri üzerinde 5. yüzyılda tek başına ya da globus üzerinde betimlenmiştir. 6. yüzyıl sonlarından itibaren ise, doğu sikkelerinde en çok betimlenen dini simge olmuştur. Bizans sikkelerinin neredeyse hepsinde görülen haç, genellikle imparatorların taçlarının tepesinde, asanın ya da globusun tepesinde, sikkelerinin arka yüzlerindeki değer harfinin üzerinde, yine sikkelerin arka yüzlerinde tek başına görülebilmektedir.

Bizans sikkeleri üzerinde ana tip olarak 4 çeşit haç vardır. 1-Sade Haç, 2- Patrik Haçı, 3-Latin Haçı, 4-Potent Haç. Sade Haç, haç kollarının eşit (Yunan Haçı) ya da haçın gövdesini oluşturan dikey kolun kısa olduğu örneklerdir. Sade haç, basamaklar üzerinde tek başına ya da bazen hilal bazen de çelenk ve noktalardan oluşan bir bordür içinde betimlenmektedir. Patrik Haçı, esas haçın üst kolu üzerine yerleştirilmiş ikinci haçın bulunduğu haç tipidir. Sikkeler üzerinde tek başına, bir kaide üzerinde ya da basamaklar üzerinde tasvir edilmiştir. Latin Haçı, haçın gövdesini oluşturan dikey kolun oldukça uzun ve haç kollarının ucunun düz olduğu tiptir. Sikkeler üzerinde genellikle bir kaide ya da kaidersiz betimlenmiştir. Kaide üzerinde bulunan örneklerde hilal ya da bitkisel süslemeler yer alır. Potent Haç, haçın her bir kolunun bitiminde dikey kısa bir çubuk bulunan haç tipidir. Potent haçın basamaklar üzerinde, kaide üzerinde, globus üzerinde ve palmiyeler arasında örnekleri de bulunur.

İsa figürü ilk olarak Geç Roma sikkelerinde, evlilik töreni için basılan soliduslarda görülmektedir. Bu sikkelerin ön yüzlerinde imparatorun askeri kıyafetli bir tasviri ve sikkenin arka yüzünde ise İsa, imparator ve eşinin ayakta tasviri bulunmaktadır. İsa'nın ana tip olmadığı ve oldukça sınırlı basılmış bu tip sikkeler Bizans sikke tiplerini etkilememiştir. İsa'nın büst halinde sikkeler üzerinde ana tip olarak tasvir edilmesi II. Iustinianus tarafından başlatılmıştır. İslamiyet'in 678 yılındaki zaferinden sonra II. Iustinianus Troullo Konsili'nde Bizans altın sikkelerinin ikonografisinde bir reform yaptırarak, ve muhtemelen İslamiyet'e bir tepki olarak sikkelerin ön yüzüne İsa tasviri yerleştirmiştir. II. Iustinianus döneminde İsa'nın iki farklı tipi kullanılmıştır. İlk önceleri çok saygın biçimde uzun saçlı ve sakallı olarak "Pantokrator" tipinde daha sonra "Suriye Tipi" denilen kısa saçlı ve sakallı daha genç olarak tasvir edilmiştir.

III. Leon döneminde başlayıp II. Mikhael dönemine kadar süren ikonaklazma döneminde (726-843) sikkeler üzerinde haç betimlemeleri ortaya çıkmıştır. Ancak 843 yılında ikonaklazma döneminin bitmesi ile imparator II. Iustinianus döneminde kullanılan "büst halindeki sakallı İsa" tasvirleri, II. Mikhael döneminden itibaren yeniden sikkeler üzerinde tasvir edilmeye başlamıştır. Cepheden büst halindeki İsa tasvirlerinde baş tamamen cepheden, buna karşın saçları hafif asimetriktir. İsa'nın sol tarafındaki saçlar biraz daha uzun ve omuza dökülmektedir. İsa'nın bıyığı ve sakalı normal uzunluktadır. İsa nimbusludur ve nimbusun içinde noktalarla dekore edilmiş haç bulunur. İsa'yı otururken gösteren betimlemelerde, İsa genellikle sağ elini yukarı kaldırmış ve kollu tunik giyerken tasvir edilmiştir. Omuzlarında pallium ya da himation denilen pelerin vardır. Sikkeler üzerinde İsa'nın elindeki Kutsal Kitap kapalıdır ve kapağında genellikle nokta bezemeler yer alır. İsa ender de olsa elinde rulo (volumen) tutarken de betimlenmiştir.

Sikkeler üzerinde en sık görülen İsa betimlemesi “Pantokrator” tasviridir. Bu betimlemelerde İsa, cepheden, uzun saçlı ve sakallıdır. Genellikle üzerinde kolobion ve üzerine himation giyer. Sağ elini takdis pozisyonunda yukarı doğru kaldırır. Genellikle sol elinde incil vardır. Başının arkasında bazen nimbuslu bazen nimbussuz haç bulunur. İlk olarak II. Iustinianus dönemine karşımıza çıkan bu betimleme III. Ioannes dönemi ile son bulur. Meryem figürü sikkeler üzerinde ilk kez imparator VI. Leon (M.S.886-912) döneminde yer almıştır. Meryem bu sikkelerde orans duruşundadır. Daha sonra VII. Konstantinos (M.S.913-959) döneminde Nikopoios (Meryem’in göğsünde İsa figürlü madalyon tuttuğu tip) olarak betimlenmiştir.

Sikkeler üzerinde Meryem tasviri en yoğun olarak III. Romanos (M.S.1028-1034) döneminde görülmektedir. Romanos soliduslarında Meryem ayakta ve Romanos’u taçlandırırken, tetarteron’ları üzerinde Nikopois Meryem, gümüş sikkelerinde Hodegetria Meryem (kollarında çocuk İsa tutan Meryem) betimlemesi yer alır. III. Romanos’dan sonra da Meryem tipleri çoğalmıştır. Meryem orans duruşunda ayakta, İsa büstü ile, imparatoru taçlandırırken ya da imparator ile birlikte aralarında haç ya da labarum tutarken betimlenmiştir. Kalkoprateia ya da Hagiosoritissa olarak bilinen Meryem tipi (Meryem yarım sağa dönük ve dua eder biçimde ellerini kaldırmış) 12. yüzyıla kadar sikkeler üzerinde görülmez. Meryem’in kostümü genellikle hep aynıdır. Uzun kollu bir tunik ve Maphorion olarak bilinen bir pelerin takar. Bu pelerin başını örter ve ayak bileklerine kadar uzanır.

Hıristiyan dünyasının tanınan ve sevilen azizleri Bizans sikkeleri üzerinde oldukça geç dönemde tasvir edilmeye başlanmıştır. İlk aziz tasvirlerinin adlarına dikkat edildiğinde bunların aynı adı taşıyan imparatorların sikkelerinde betimlendiği görülür. Bizans sikkeleri üzerinde betimlenen ilk aziz, 4. yüzyılda Konstantinopolis piskoposu olan Aziz Aleksandros’dur. Aziz, imparator Aleksandros’un (912-913) soliduslarında, imparatoru taçlandırırken resmedilmiştir. Aziz sikkeler üzerinde büst olarak, tahta otururken, ayakta, imparator ile aralarında haç ya da labarum tutarken ya da Thessalonika şehrinin maketini tutarken tasvir edilmiştir.

Roma imparatorluğunun resmi dili ve alfabesi Latince dir. Bu nedenle erken Bizans sikkeleri üzerinde görülen yazılar önceleri Latince dir. Başlangıçta “VICTORIA AVGVSTORVM” (imparatorların zaferi) ya da GLORIA ROMANORVM (Romalıların ihtişamı) yazıtı kullanılmıştır. Latincenin kullanıldığı dönem kabaca Anastasius’tan Heraclius iktidarının sonuna kadardır. Yazıtlar genellikle sikke üzerinde yer alan büstün baş bölümünü çevreleyecek biçimde yerleştirilmiştir. Yunanca yazı Bizans sikkeleri üzerinde ilk kez II. Constans’ın follislerinde görülür. Roma imparatorluk sikkelerinde ön yüzlerde 4. ve 5. yüzyıllarda kullanılan unvan ve sıfatlar, önceleri Bizans sikkelerinde de görülür: D N (Dominus Noster, “Efendimiz”), P F (Pius Felix, “dindar, talihi”), P P (Perpetuus, “ebedi”), AVG (Augustus, “kutsal”) gibi. Fakat zamanla bunların yerini Grekçe unvan ve sıfatlar almaya başlamıştır. AVG (ustus) yerine 8. yüzyıldan itibaren BASILEUS (kral) ve daha sonra ΔΕΣΠΟΤΗΣ (despotes) kullanılmıştır.

Bizans sikkelerinin kullanılan bir başka sıfat “ortodoks”dur. VI. Mikhael’in iktidarında miliaresion’un arka yüzünde, 1054 yılındaki Roma ile olan uyuşmazlık sonrası kullanılmıştır. Yine sikke üzerinde kullanılan bir diğer sıfat ise VII. Konstantinos’un miliaresion’unda görülen “porphyrogenitus”dur. Bizans bronz sikkelerinin arka yüzlerinde yer alan değer işareti, atölye ve tarih için Grekçe ya da Latince harfler ve rakamlar kullanılmıştır.

Genel olarak Alexandria Darphanesinde

M : 40 nummi	IB : 12 nummi
K : 20 nummi	S : 6 nummi
I : 10 nummi	Γ : 3 nummi
€ : 5 nummi	ΛΓ : 33 nummi
A : 1 nummi	

Thessalonika Darphanesinde Carthage ve birçok darphanede

IS : 16 nummi	XXXX : 40 nummi
H : 8 nummi	XXX : 30 nummi
Δ : 4 nummi	XX : 20 nummi
Γ : 3 nummi	X : 10 nummi
B : 2 nummi	

Monogramlar, uzun isimlerin dar alanda ifade edilmesi sikke geleneğinde çok önceden beri görülen bir uygulamadır. Bizans sikkelerinde de imparator adlarını ifade eden monogramlar kullanılmıştır. Bizans sikkelerinde imparator monogramları en yoğun olarak 7. yüzyıl sikkelerinde görülen monogramlar kabaca üç şekilde başlamıştır. Birincisi “kutu ya da kare”, ikincisi “çapraz haç ya da haç”, üçüncüsü ise harflerin yan yana kullanıldığı örneklerdir. “Kutu” tipindeki monogramlar “H”, “N” gibi harfler ile oluşturulur. Sikkeler üzerinde genellikle 6. yüzyılın ortasında görülür. “Haç” monogramda ise harfler haçın kollarına yerleştirilir. Haç monogramda “I” ve “T” gibi harfler kullanılır. 7. yüzyıl sikkelerinde ise en fazla üç ya da dört harfin yan yana kullanıldığı monogramlar yoğun olarak kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

MORKHOLM, Otto, Erken Helenistik Çağ Sikkeleri, İstanbul, 2002.

OLCAY, N. vd. Anadolu'da Çağlar Boyu Sikke.

Sikkeler Ne Anlatır? Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çokkültürlülük, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

TÜLAY, Ahmet Semih., Genel Nüvizmatik Sözlüğü, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2001.